

АХЛОҚ ТУЗИЛИШИ ИШЛАРИНИНГ ЖАЗОСИНИНГ МОҲИАТИ ВА МАЗМУНИ

Berdaliyeva Sevara Damirovna

ALFRAGANUS UNIVERSITY

Pedagogika va Psixologiya kafedra o'qituvchisi

Email: sevaraberdialieva243@gmail.com

ORCID 0000-0001-8355-5367

ANNOTATSIYA

Annotatsiya Mazkur maqolada axloq tuzatish ishlari yozishiga tushunchalar, o'ziga xos xususiyatlari. Asosiy jazo chorasi sifatda tutgan o'rni va amaliyoti va e'tiborni yo'naltirish. Axloqiy yetuklik muomala odobini egallashdan boshlanadi. Axloqiy madaniyatning o'ziga xos munosabat ifodasi – etiketdir. Axloqiy ma'lum holat uchun faqat bir xildagi qoidaga rioya qilish taqiqlanadi. Axloqiy madaniyatning qamrovi shu qadar kengki, u oddiy insoniy munosabatlardan xalqaro miqyosda qabul qilingan muomala qonun-qoidalargacha o'z ichiga oladi. Masalan, siyosiy arbob etiketi, mehmondorchilik axloqiy madaniyati, mezbon etiketi va belgilari. Axloqiy madaniyatning zamonaviy ko'rinishlari bilan birga, milliy-an'anaviy tarzda ham bor, ularsiz har qaysi xalq hayotini tasavvur qilish qiyin. Masalan, salomlashish odobini olib ko'raylik.

Kalit so'zlar: jazo, mehnatga majburan, ish haqining ma'lum ulushini davlat foydasiga undirish belgilash.

NATURE AND CONTENT OF PUNISHMENT OF MORAL STRUCTURE WORKS

ABSTRACT

Abstract In this article, concepts and specific features of correctional punishment are presented. Its role as the main punishment measure and its practical and theoretical importance are analyzed. Key words: punishment, forced involvement in labor, determination of collection of a certain share of wages for the benefit of the state. Moral maturity begins with the mastery of manners. Etiquette is a characteristic expression of moral culture. Ethical culture requires only the same regulated behavior for a particular situation. The scope of ethical culture is so wide that it includes from ordinary human relations to internationally accepted rules of behavior. For example, the etiquette of a political figure, the ethical culture of hospitality, the etiquette of a host, etc. Along with modern forms of moral culture, there are also national-traditional forms, without which it is difficult to imagine the life of any nation. For example, let's take greeting etiquette.

KIRISH

Ijtimoiy chetlatish bilan bog'liq bo'lmagan jinoiy jazolar tizimida u eng keng tarqalgan jazolardan biri hisoblanadi. Sizning o'rningizda axloq, mehnat, tarbiya ko'rsatiladi. Natijada mahkum o'zining foydali ijtimoiy aloqalarini yo'qotmaydi, shu bilan birga jinoiy jazoning ma'lum samaralarini ham boshidan kechiradi. Bularning barchasi birgalikda ushbu jazo turini mahkumlar uchun qiynoq turiga aylantirdi.

Axloqiy islohotning ishi uni ish haqining o'n foizdan o'ttiz foizigacha davlat daromadi hisobiga ushlab qolgan holda mehnat qilishga majburlashdan iborat. Sud hukmiga ko'ra mahkumning ish joyi yoki sud tomonidan belgilangan boshqa joylarda. Ushbu hukmning ijrosini nazorat qiluvchi organlar GLOBAL FANDA INNOVATION RIVOJLANISH 2022 Boston, AQSh 106 Axloq ishlari bir yildan uch yilgacha muddatga tayinlangan. "Axlaq kech" pensiya yoshiga etganlar, ishlashga qodir bo'lmaganlar, homilador ayollar, tug'ruq ta'tilidagi ayollar, harbiy xizmatchilarga nisbatan qo'llanilmaydi. Agar shaxs sud tomonidan tayinlangan axloqni tuzatish muddatining o'ndan bir qismidan ko'prog'ini sodir etgan bo'lsa, sud axloqni tuzatishning o'tmagan muddatini xuddi shu muddatga ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtiradi. Bu davlat majburlov chorasi faqat asosiy jazo sifatida qaralishi mumkin, ya'ni u faqat Jinoyat kodeksi Maxsus qismining tegishli moddasining sanksiyasida bevosita nazarda tutilgan hollardagina qo'llanilishi mumkin. Shu bilan birga, ma'naviy tuzatishlar bunday ko'rsatmalarsiz ham tayinlanishi mumkin, agar: - mahkum jarimani ijro etishdan bosh tortsa, uning bajarilmagan qismi 44-moddaning uchinchi qismi va moddasiga muvofiq ma'naviy tuzatishlar bilan almashtirilishi mumkin. Fuqarolik Kodeksining 82-moddasi 2-qismi; agar ushbu jazo chorasi Jinoyat kodeksining 74-moddasi [1;40] qoidalariga muvofiq ozodlikdan mahrum qilishning uncha og'ir bo'lmagan qismi o'rniga qo'llanilsa. Jinoyat-protsessual kodeksining 46-moddasi, Jinoyat-protsessual kodeksining 1-qismiga muvofiq, mahkum nazorat qiluvchi organlar tomonidan belgilanadigan boshqa joylarda ham qamoqqa olinadi. Oliy sud Plenumining qaroriga muvofiq, "Axloq tuzatishlari, odada, ish joyida utas sharti bilan. Shu bilan birga, agar shaxsning o'z ishiga yoki mas'uliyatli joyda ishlashiga beparvo munosabatda bo'lishi mumkin bo'lsa va eski joyda jazolanishi mumkin bo'lsa, jazoning tarbiyaviy ahamiyati kamayishi mumkin. Ushbu jazoni amalga oshiruvchi organ belgilagan joyda jazolanishi mumkin [2:231]». GLOBAL FANDA INNOVATION RIVOJLANISH 2022 Boston, AQSH. Bu borada P.G.Ponomarevning quyidagi fikrlariga qo'shilish mumkin, ya'ni u jinoyat uchun jazo sifatida axloqiy islohotlar mazmuniga quyidagilarni kiritadi: 1) mehnatga majburlash; 2) asosiy ish joyi bo'lmagan shaxslarni ishga qabul qilish; 3) hokimiyat tomonidan belgilangan joylarda, lekin siz yashayotgan hududda; 4) ma'lum muddatga mehnatga murojaat qilish; 5) ish haqining ma'lum ulushini undirish [3;92]. Huquqshunos Olim M.H.Rustamboyev mahkumning mehnatga majburlanishi zarurligini ta'kidlab, ob'ektiv holatlarga ko'ra mehnat faoliyatini amalga oshira olmaydigan shaxslarga nisbatan bunday jazo qo'llanilishi mumkin emasligini ta'kidlaydi. Bunday holda, Fuqarolik Kodeksining 46-moddasi 46-qismining 3-qismi ko'rsatilgan, ya'ni: nafaqaxo'rlar, mehnatga layoqatsizlar, homilador ayollar, tug'ruq ta'tilidagi ayollar va harbiy xizmatchilar uchun ma'naviy pensiyalar qo'llanilmaydi. Ushbu shaxslar tomonidan jinoyat sodir etilgan taqdirda, sud ularga nisbatan qonunda nazarda tutilgan boshqa majburlov choralari qo'llashi shart. Ushbu jazolar bir xil muddatga tayinlangan hollarda (masalan, mahkum nafaqaga chiqqan yoki nogironligitufaylimehnatgalayaqatsizbolibkoldi) sud mahkumlar birlashmasi yoki guruhining iltimosnomasi, shuningdek ichki ishlar organlarining taqdimnomasi bilan idoralarida, uni yengilroq jazo bilan almashtirish yoki Jinoyat kodeksining 75-moddasiga muvofiq jazo tayinlash mumkin. Axloqiy axloq tuzatish ishlarining jinoiy-

huquqiy tahlilini davom ettirar ekanmiz, Jinoyat kodeksining 43-moddasida belgilangan tizimda mazkur jazoning o'ziga xos o'rni borligini alohida ta'kidlash joiz.

Axloqiy madaniyat – jamiyatdagi axloqning yuksaklik darajasini, fuqarolarning axloqiy saviyasini aks ettiruvchi tushuncha. U shaxsning jamiyatdagi asosiy axloq me'yorlarini egallashi va o'zgaralar bilan shu asosda munosabatda bo'lishi, o'zini axloqiy tomondan muntazam takomillashtirib borishi singari jihatlarni o'z ichiga oladi. Axloqiy aqidalarning eng muhim omillaridan biri – muomala odobi. Insonlar bir-biri bilan hamkorlik qilmasdan, o'zaro tajriba almashmasdan, o'zaro ta'sir ko'rsatmasdan yashashi mumkin emas. Binobarin, muloqot, muomala inson uchun asosiy ehtiyoj, zarurat. Muomala odobi o'zgaralar qadr-qimmatini, hurmatini joyiga qo'yishni, an'anaviy axloqiy-me'yoriy talablarni bajarishni taqozo etadi. Ma'noli va ravon so'zlash, suhbatdoshni tinglay bilish, nutq madaniyati muomalaning muhim jihatlarni tashkil etadi. Muomala odobida muloqotning asosiy vositasi bo'lmish til katta ahamiyatga ega. Xalqimizda "Siz" ham, "sen" ham bir og'izdan chiqadi» degan dono naql bor. Shu bois muloqot paytida suhbatdoshga hurmat ifodasi sifatida har bir so'zni suhbatdoshining ko'ngliga, qiziqishi va kayfiyatiga qarab, yoshini kasbu kori, ijtimoiy hamda oilaviy ahvolini e'tiborga olib, hurmatini joyiga qo'yib gapirish, muloqot jarayonida o'rinsiz harakatlarga yo'l qo'ymaslik lozim.

Muomala odobida kishining ko'z-qarashi, nigohi, so'zsiz (noverbal) harakatlari ham muhim rol o'ynaydi. Ma'lumki, odamning qarashida, yuz ifodasida, qo'l harakatlarida uning so'zga aylanmagan hissiyoti, talablari o'z aksini topadi. Shu ma'noda, muomala odobida kishilarning nasihat qilmasdan, odob o'rgatmasdan bir-biriga ta'sir ko'rsatishi ham diqqatga sazovordir. Axloqiy yetuklik muomala odobini egallashdan boshlanadi. Axloqiy madaniyatning o'ziga xos munosabatlar ifodasi – etiketdir. Axloqiy madaniyat muayyan holat uchun faqat bir xildagi qoidalashtirilgan xatti-harakatlarni taqozo etadi. Axloqiy madaniyatning qamrovi shu qadar kengki, u oddiy insoniy munosabatlardan xalqaro miqyosda qabul qilingan muomala qonun-qoidalargacha o'z ichiga oladi. Masalan, siyosiy arbob etiketi, mehmondorchilik axloqiy madaniyati, mezbon etiketi va hokazo. Axloqiy madaniyatning zamonaviy ko'rinishlari bilan birga, milliy-an'anaviy shakllari ham bor, ularsiz har qaysi xalq hayotini tasavvur qilish qiyin. Masalan, salomlashish odobini olib ko'raylik. Axloqiy madaniyat qoidasiga ko'ra, ko'chadan o'tib ketayotgan odam guzarda yoki darvozasining oldida turgan kishilarga salom berishi, bu asnodan o'ng qo'l chap ko'krakda, yurakning ustida turishi, bosh esa ta'zimga yengil egilishi lozim. Ko'rishish madaniyatida esa qo'lning uchini berib salomlashish ko'rishayotgan odamga nisbatan odobsizlik va mensimaslikni bildiradi. Axloqiy madaniyatning yana bir jihati bor: unda odob bilan go'zallikning uyg'unligini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni, Axloqiy madaniyat orqali odobning qat'iy qonun-qoidalari chiroyli xatti-harakatlar vositasida amalga oshiriladi. Kasbiy odob axloqiy madaniyatning yuksak shakllaridan bo'lib, uning jamiyat hayotidagi o'rni beqiyosdir. Muallimlik odobi, san'atkor odobi, jurnalist odobi, rahbar odobi singari kasbiy odob turlari bunga misol bo'la oladi. Kasbiy odob amaliy axloq tarzida namoyon bo'ladigan ma'naviy hodisadir.

Axloqiy tarbiya – jamiyat ma'naviy hayotidagi muhim ijtimoiy hodisa bo'lib, odob-axloq tizimini, axloqiy fazilatlarni zamon talablari asosida har qaysi avlod ongiga singdirish shakli. Axloqiy tarbiya adabiyot, psixologiya, etika va estetika fanlari o'rganadigan ilmiy kategoriyadir. Axloqiy tarbiya deganda o'sib kelayotgan avlodda xulq-odob me'yorlariga mos keladigan, zamon talablariga javob beradigan insoniy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan ilmiy va amaliy harakatlar tizimi tushuniladi. Insonning axloqiy hayoti uning axloqiy tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq.

Axloq to'g'risidagi fanlarning asosiy vazifasi axloqiy barkamol inson va jamiyatni tarbiyalashning yo'l-yo'riqlarini ko'rsatib berishdan iborat. Axloqiy tarbiya shu yo'ldagi uzluksiz amaliy jarayondir. Inson axloqiy tarbiya orqali axloqiy qadriyatlarni anglab yetadi, o'zida axloqiy tajribalar, ko'nikma va fazilatlarni shakllantiradi, axloqiy me'yorlar va tamoyillar asosida yashashga o'rganadi. Axloqiy tarbiya insoniyat tarixi mobaynida ikkita muhim masalaga javob izlaydi: biri – qanday yashamoq kerak, ikkinchisi – nima qilish keragu nima qilmaslik lozim. Axloqiy tarbiya – insonni komillikka eltuvchi yo'l. Uning vositalari ko'p, biri an'anaviy tarbiya bo'lsa, ikkinchisi zamonaviy tarbiyadir. Odatda, har ikki turdagi vositalardan samarali foydalaniladi. Maktabgacha axloqiy tarbiyada ertak va rivoyatlar, pand-nasihatlar ruhida, an'anaviy tarbiya o'yin va o'yinchoqlar vositasidagi zamonaviy tarbiya bilan o'zaro uyg'un holda qo'llanadi.

Axloqiy tarbiyaning eng kuchli vositasi – san'at. U aholining barcha tabaqasini – turli yosh va kasbu kordagi insonlarni qamrab oladi. Axloqiy tarbiyaning barcha zamonlar uchun dolzarb bo'lgan yo'li namunaviylik tamoyilidir. Axloqiy tarbiyaning aqliy-ma'naviy va jismoniy tarbiya bilan qo'shib olib borilishi ham maqsadga muvofiqdir. Shaxsning axloqiy tarbiyasi uning muomala odobi, etiket qoidalariga rioya etishi, kasbiy odobi hamda o'zgalarga nisbatan munosabatning barcha turlarida ko'rinishi mumkin. Axloqiy munosabatlar – kishilar faoliyatini muvofiqlashtirib, ularning ezgu, insoniy munosabatlarini ifoda etadi. Axloqiy tarbiya tuzilmasi – uch omil-asosdan iborat: axloqiy anglash: (axloqiy ong), axloqiy his etish (axloqiy hissiyot) va axloqiy munosabatlar (axloqiy xatti-harakatlar). Axloqiy tarbiya jarayonida bu omillar doimo birga ishtirok etib, bir-birini taqozo etib keladi. Axloqiy tarbiya tushunchalariga ezgulik, burch, vijdon, saxiylik, hurmat, halollik, poklik, rostgo'ylik kabi kategoriyalar kiradi. Anglab amalga oshirilgan har qanday axloqiy qaror zamirida axloqiy hissiyot yotadi.

NATIJARLAR

Axloqiy tarbiya – jamiyat ma'naviy hayotidagi muhim ijtimoiy hodisa bo'lib, odob-axloq tizimini, axloqiy fazilatlarni zamon talablari asosida har qaysi avlod ongiga singdirish shakli. Axloqiy tarbiya adabiyot, psixologiya, etika va estetika fanlari o'rganadigan ilmiy kategoriyadir. Axloqiy tarbiya deganda o'sib kelayotgan avlodda xulq-odob me'yorlariga mos keladigan, zamon talablariga javob beradigan insoniy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan ilmiy va amaliy harakatlar tizimi tushuniladi. Insonning axloqiy hayoti uning axloqiy tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq.

XULOSA VA MUNOZARA

Ахлоқий маданият – жамиятдаги ахлоқнинг юксаклик darajasini, fuqarolarning axloqiy saviyasini aks ettiruvchi tushuncha. U shaxsning jamiyatdagi asosiy axloq me'yorlarini egallashi va o'zgaralar bilan shu asosda munosabatda bo'lishi, o'zini axloqiy tomondan muntazam takomillashtirib borishi singari jihatlarni o'z ichiga oladi. Axloqiy aqidalarning eng muhim omillaridan biri – muomala odobi. Insonlar bir-biri bilan hamkorlik qilmasdan, o'zaro tajriba almashmasdan, o'zaro ta'sir ko'rsatmasdan yashashi mumkin emas. Binobarin, muloqot, muomala inson uchun asosiy ehtiyoj, zarurat. Muomala odobi o'zgaralar qadr-qimmatini, hurmatini joyiga qo'yishni, an'anaviy axloqiy-me'yoriy talablarni bajarishni taqozo etadi. Ma'noli va ravon so'zlash, suhbatdoshni tinglay bilish, nutq madaniyati muomalaning muhim jihatlarni tashkil etadi

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси. Умумий қисм. Т.
2. Жазо тўғрисида таълимот: Дарслик. – Тошкент: ИЛМ ЗИЁ, 2011. – Б. 488.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги “Судлар томонидан жиноят учун жазотайинлаш амалиёти тўғрисида”ги 1- сонли қарори, 20-банд, 1-хатбоши // Тўплам, 2-жилд.
3. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. / Под ред. А.И.Парога. – М.: Проспект, 2004. – С. 514.
4. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 24.06.2022 й., 03/22/780/0560-сон)
www.lib.ru
www.lex.ru
www.ziyounet.uz